

PRED 100 ROKMI SA NARODIL ALBERT MARENČIN

MGR. PETER CABADAJ

 petercabadaj5@gmail.com

The author of this review has created a comprehensive profile of Albert Marenčin, the significant Slovak memoir writer, film maker, fine artist, museologist and pataphysicist, on the occasion of the 100th anniversary of his birth. Although Marenčin was an immensely active personality, he was able to suppress his creator's ego in order to give space to others. The spirit of the times, especially the political events, were always very close to him. In spite of this, Marenčin influenced the development of culture and art in Slovakia.

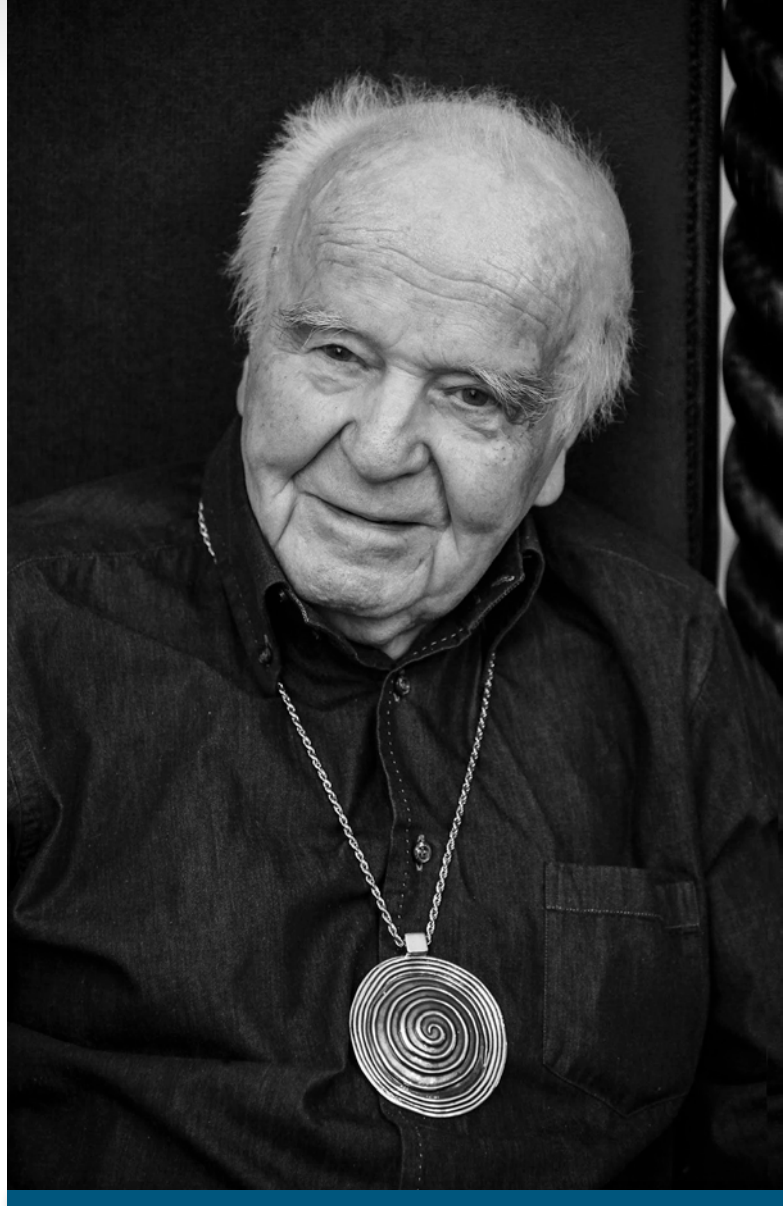
Keywords: Albert Marenčin; Slovak writers; Slovak culture; Slovak art

Spisovateľ, tvorca samizdatovej literatúry, prozaik, esejista, satirik, memoárista, básnik, dramatik, rozhlasový a filmový lektor, scenárista a dramaturg, prekladateľ, publicista, kunsthistorik, výtvarník, kritik, pedagóg, múzejník, dokumentarista, úradník, patafyzik, pokračovateľ surrealistického hnutia, ľavicový intelektuál, partizán, milovník a propagátor francúzskej kultúry, mystifikátor. Tým všetkým stihol za svojho dlhého života byť Albert Marenčin (26. 7. 1922 Bystré nad Topľou – 9. 3. 2019 Bratislava). Často zvykol hovoriť, že nevedel, čo je umenie, „robil som, jednoducho, to, čo mi robilo dobre“.

CURRICULUM VITAE

Maturoval na chýrnom Šafárikovom štátnom reálnom gymnáziu v Prešove. Pôvodne chcel ísť na medicínu, napokon študoval slovenčinu a francúzštinu na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave. Ako člen východoslovenskej partizánskej skupiny Čapajev (s číslom legitimácie 175) bojoval v SNP. Prvé mesiace po vojne bol redaktorom Spravodajskej agentúry Slovenska, potom zahraničným spravodajcom denníka *Národná obroda* a súčasne redaktorom a hlásateľom vysielania Francúzskeho rozhlasu pre ČSR, redaktorom týždenníka *Parallele* v Paríži. Zároveň študoval na Sorbonne (1945 – 1947) a vysokej filmovej škole v Paríži (1946 – 1947), od 15. novembra 1948 bol zamestnancom československej vládnej delegácie pri Valnom zhromaždení OSN; pracoval na sekretariáte ministra zahraničných vecí Vlada Clementisa. Vyše dvoch decénií účinkoval v Československom štátnom filme v Bratislave (1949 – 1972), postupne ako lektor, dramaturg, scenárista a napokon ako umelecký vedúci tvorivej skupiny. Roku 1965 sa stal členom Patafyzického kolégia v Paríži v hodnosti Regent ubudoxológie pre Slovensko a príslušnej oblasti, spoluzakladal časopis *Analogon* (1969), vstúpil do československej surrealistickej skupiny (1971), ktorej vedúcou osobnosťou a hybnou silou bol básnik, kunsthistorik, znalec českej a svetovej umeleckej avantgardy Vratislav Effenberger.

Invázia vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968, definitívny koniec dubčekovskej idey socializmu s ľudskou tvárou a následná éra takzvanej normalizácie postihli aj Alberta Marenčina, ktorý na vrchole tvorivých síl musel nedobrovoľne zanechať filmársku i pedagogickú činnosť. Dostal výpoveď, mal zákaz

Albert Marenčin. Zdroj: Súkromný archív Petra Cabadaja

oficiálne publikovať a až do odchodu na dôchodok pracoval v Slovenskej národnej galérii (1972 – 1987). Spočiatku viedol Kabinet insitného umenia, neskôr Centrálnu evidenciu zbierok.

ČO NEVOŠLO DO DEJÍN

Inšpirovaný tvorbou André Bretona bol Marenčin od mladých liet fascinovaný surrealizmom. Zaujala ho zmes lekárskeho správ a fotografických ilustrácií z *Nadje* (1928) či vrchol surreálnej esejistiky v *Spojených nádobách*. Oveľa rokov neskôr v interview povedal, že „ak by som mal jednou vetou vyjadriť svoj vzťah k surrealizmu a jeho úlohe v mojom živote, neuviedol by som na prvom mieste umelecké prejavy, ku ktorým ma inšpiroval, ale tú hlbokú duševnú metamorfózu, ktorú vo mne vyvolal tým, že ma zbavil rôznych predsudkov a zábran vo sfére vnútorného

života, a že ma naučil vnímať svet znovu tak, ako som ho vnímal v čase môjho detstva“.

Ako vysokoškolák začal písať rozhlasové hry (*Záchranná hamovka*, 1942; *Nový život*, 1943 a i.), pre vysielane v éteri adaptoval novely a drámy, neskôr mu knižne vyšiel filmový román *Predná hliadka* (1950) s tematikou SNP. Roku 1971 vydal ako bibliofilskú tlač báseň *Okamih pravdy*, v normalizačnom období publikoval svoje literárne texty a koláže už len v zahraničí a v domácich disidentských surrealistických zborníkoch. Samostatne mu v samizdate vyšli zbierky satirických poviedok *Davidovým prakom* (1979), „*spovedí a vyznaní*“ *Nikdy* (1984) a „*výber z tvorby 1977 – 1987*“ *Návraty na Muráň* (1987). Hostová monografia o výtvarníkovi Júliusovi Jakobym *Košický pustovník* mohla vyjsť oficiálne až roku 1988.

Po Nežnej revolúcii sa vrátil ako pedagóg na Filmovú a televíznu fakultu VŠMU, znovu začali vychádzať jeho preklady z francúzskej literatúry, pokračoval aj vo výtvarnej činnosti a expozičných aktivitách – najmä v rámci surrealistickej skupiny. V marci 1998 mu priatelia zorganizovali autorský večer v Moliérovom divadle v Paríži, dlhší čas bol viceprezidentom multikultúrneho projektu *Cap á l'est* (Smerovanie na východ). Išlo o stretnutia frankofónnych básnikov strednej a východnej Európy.

Všetky Marenčinove diela vyšli knižne po novembrových udalostiach roka 1989: súbor netradičných spomienkových próz *Ako som sa stretol s niektorými pozoruhodnými ľuďmi* (1993), básnická zbierka *Okamih pravdy* (1994), spoločné vydanie dvoch samizdatových kníh esejí *Nikdy* a *Návraty na Muráň* (1996). Memoárový, respektíve autobiografický charakter majú rozhovory s Olegom Pastierom *Nezabúdanie* (2004), knihy *Dezertéri alebo ľudský faktor* (2008), *Zo zápisníkov 1968 – 2008* (2011), *Čo nevošlo do dejín* (2012). Pripomenieme tiež Marenčinovo autorstvo slovenskej časti interesantného opusu *Labyrintom tajomstva alebo Sprievodca po magických miestach Československa* (1991).

HORKÁ CHUŤ STOROČIA

Kritické, iróniou a humorom nadľahčené úvahy *Kacírske myšlienky* (2016) zrkadlia tak spoločenské a politické otázky, ako i cnosti a neresti, s ktorými je človek dennodenne konfrontovaný, respektíve ich dokáže seriózne analyzovať, inokedy zas žartovnými nápadmi riešiť. Celý tento pestrý súbor anekdot,

úvah a príbehov charakterizuje bežná publicistická reč, neznižovanie sa k bulvárnemu tónu a slovníku, ale ani vyvyšovanie sa do filozofického teoretizovania.

Knihá *Horká chuť storočia* (2018) je netradičnou formou interview, ktorý s Marenčinom viedol špičkový kunsthistorik, filmový architekt a scénograf Juraj Mojžiš. Témy vyselektovalo ich 55-ročné priateľstvo a pre oboch fundamentálne otázky ako príklon k ľavicovým či pravicovým postojom, avantgardistické vnímanie umenia, vzťah ku knižkám a slovenskému filmu. Ide však len o malú časť zo zmesi pocitov, vôní a chutí storočia, v ktorom najčastejšie dominovalo sklamanie, pach a horký apetít.

Medzi ťažiskové slová, ktoré charakterizujú Marenčinovu literárnu tvorbu, patrí nadhľad. On sám, akoby jedným dychom, uvádza, že „*nadhľad sa nezískava automaticky, vekom a nie je len vecou životných skúseností, poznatkov či vzdelania, ale oveľa viac závisí od mimorozumových daností a schopností človeka, od jeho kultúry, senzitivity, charakteru, citových a mravných kvalít a napokon aj od jeho cieľavedomého úsilia a odvahy vyštverat sa aj za cenu rizika na tú pomyselnú duchovnú, rozhladňu, z ktorej dovidí ďalej a pochopí lepšie svet aj seba samého ako tí, čo si pohodlne sedia v kresle svojho blahobytného svedomia*“.

Niekoľko slov si bezpochyby zaslúži aj tvorcov celoživotný oduševnený vzťah k surrealizmu.

„*Z hľadiska našej národnej kultúry*“, uvádza Bohuslav Kováč, „*je Marenčinovo stretnutie s duchom surrealizmu mimoriadne významné, pretože znamená zvláštnu kapitolu v nie veľmi príťažlivých dejinách slovenských intelektuálov, ak ich raz niekto napíše. Vďaka surrealizmu sa slovenský intelektuál Albert Marenčin plne zúčastnil na najväčšom dobrodružstve 20. storočia, ktorým bolo hľadanie slobody romantickými revolúcie.*“

KLÚČOVÁ ROLA

Slovenské národné povstanie bolo do konca osemdesiatych rokov najspracovávanejšou látkou domácej kinematografie. Filmové diela reflektujúce najvýznamnejšiu kapitolu moderných slovenských dejín charakterizuje – povedané veľmi jemne – ich rôznorodá umelecká a výpovedná hodnota. Kritika, zaoberajúca sa danou tvorbou komplexnejšie a v širších súvislostiach, rozlišovala tituly z Po-

vstania od titulov o Povstaní. Náorne to ilustrovala na príklade dvoch umelecky pozoruhodných filmov vzniknutých roku 1948 – na *Vlčích dierach* od Paľa Bielika a *Bielej tme* od českého režiséra Františka Čápa. Scenár k obidvom dlhometrážnym snímkam napísal Leopold Lahola vedno s Petrom Karvašom, profilovým slovenským dramatikom povojnovej éry. Hoci *Vlčie diery* ako film zo SNP zožal – s istými výhradami – po nástupe komunistického režimu oficiálnu slávu, *Bielej tme* bolo vytknuté, že pred konkrétnou historickou situáciou uprednostnila nadčasový (univerzálny) pohľad. Nasledujúce päťdesiate roky jednoznačne ukázali, kadiaľ vedie pomyselná hranica umeleckej hodnoty – nie medzi *Vlčím dierami* a *Bielou tmou*, ale medzi týmito filmami a skutočnosťou, čo prišlo po nich. Azda len s výnimkou inej Bielikovej snímky *Kapitán Dabač* (1959) nebolo v tom decéniu nakrútené nič, čo by sa umelecky vyrovnalo prvým dvom dielam nesúcim autorský rukopis Leopolda Laholu (od roku 1949 žil v zahraničí).

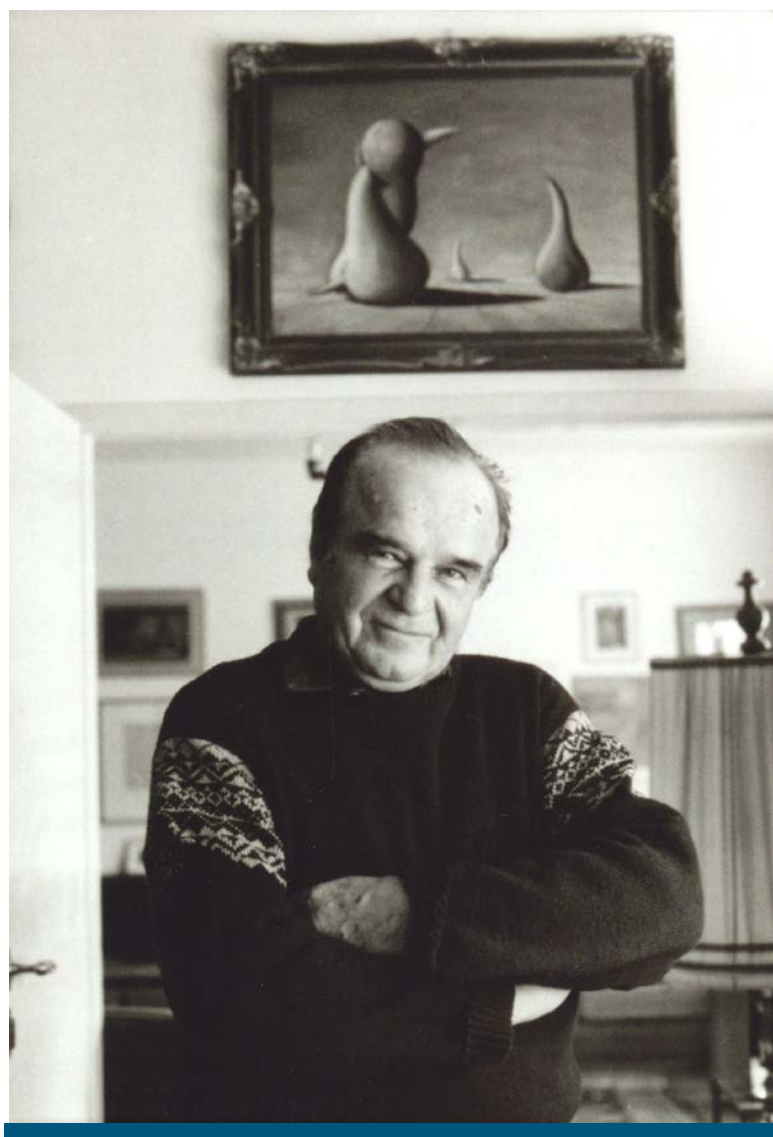
K očividnej zmene prichádza až začiatkom šesťdesiatych rokov, a to tak v myšlienkovvej rovine, ako i v samotnom uhle vnímania látky. Kľúčovú rolu zohral (nielen) v tomto ohľade práve Albert Marenčin ako scenárista i dramaturg. Zrelý hraný debut režiséra Stanislava Barabáša, poviedkový film *Pieseň o sivom holubovi* (1961), má v slovenskej kinematografii výnimočné miesto. Jednak naštartoval rozmach domácej filmovej tvorby v „zlatých šesťdesiatych“, zároveň bol melancholickým, baladicky tónovaným pohľadom na ľudské osudy uprostred SNP očami detí. Dovtedy ohľadne reflexie Povstania niečo nevídané a neslýchané. Okrem režiséra musíme spomenúť aj významný vklad scenáristov diela Ivana Bukovčana a Alberta Marenčina.

Druhou snímkou, ktorú treba pripomenúť, je *Polnočná omša* (1962), nakrútená podľa rovnomennej divadelnej hry Petra Karvaša, ktorý bol vedno s Marenčinom a českým režisérom Jiřím Krejčíkom tiež jej spoluscenáristom. Zobrazenie povstaleckej tematiky v *Polnočnej omši* nedominuje, akcent sa kladie na morálne zretele. Rezultátom je strhujúca psychologická dráma o malomeštiactve, zbabelosti a zúfalej snahe prežiť i za cenu popretia všetkých elementárnych mravných a ľudských princípov. Alebo povedané inak: ide o výkrik človečenskej dôstojnosti proti fašizmu v akejkoľvek forme, proti egoizmu, závislosti a bezhraničnej chamtivosti.

NAKRÚCAL U NÁS ROBBE-GRILLET

Spolu s Karvašom kooperoval Marenčin scenáristicky aj na inom pamätnom titule, hranej satirickej tragikomédii *Prípád Barnabáš Kos* (1964), ktorú režíroval Peter Solan. Film sprevádzali od začiatku realizácie obrovské problémy. Schvaľovanie trvalo neuveriteľných sedem rokov, vedenie Slovenskej filharmónie sa snažilo výrobu snímky otvorene bojkotovať, a to zákazom členom telesa v nej účinkovať, respektíve akokoľvek participovať na tvorbe diela pranierujúce malomestské prežitky, pokrytectvo a intrigánstvo. Hlavnú rolu presvedčivo stvárnil známy český herec Josef Kemr.

Vďaka Marenčinovmu úsiliu, rozhladenosti, rečovým dispozíciám a dobrým kontaktom nakrúcal

Albert Marenčin počas oddychu vo svojom byte v Bratislave v roku 1990. Zdroj: Archív SNK

u nás legendárny francúzsky avantgardný spisovateľ a režisér, jeden zo zakladateľov nového románu Alain Robbe-Grillet. Konkrétne išlo o dve slovensko-francúzske koprodukčné snímky: *Muž, ktorý luže* (1968), *Eden a potom* (1970). Titulné úlohy si v týchto nekonvenčných, experimentálne ladených filmoch zahrali slávni francúzski herci Jean-Louis Trintignant a Catherine Jourdan. Pripomenieme, že *Eden a potom* bol nadhlo posledným koprodukčným opusom spájajúcim domácu (nielen) kinematografiu so západoeurópskymi tvorcami.

Zovšeobecňujúco možno konštatovať, že dejiny moderného slovenského filmu sú bez Alberta Marenčina nemysliteľné. Dramaturgicky participoval na 40 hraných tituloch, z ktorých viaceré predstavujú vrcholné diela nášho audiovizuálneho umenia.

OBRAZOVÁ ABECEDA

Marenčinov hlboký vzťah k milovanému Francúzsku, jeho bohatej histórii, literatúre a kultúre, predstavuje tému na extra spracovanie. Vytrvalo prekladal z poézie, prózy, esejistickej aj scenáristickej tvorby (markíz de Sade, P. Valéry, A. Camus, J. Prévert, T. Tzara, R. Desnos, L. Aragon, P. Eluard a mnohí ďalší). Apropos, preklad Valéryho diela *Zlé myšlienky a iné* (1993) bol vôbec prvým edičným titulom dnešného známeho rodinného vydavateľstva Marenčin PT.

Do knihy *Básnici a rebeli* (2014) zaradil Marenčin desať erudovaných medailónov osobností, ktoré po-

važuje za zakladateľov modernej francúzskej poézie a za buričov rúcajúcich staré modely, šablóny a konvencie. Apollinaire, Jarry, Breton, Cocteau, Ferry, Michaux, Césaire, Ionesco, Péret a Robbe-Grillet sú v jeho vnímaní nositeľmi pozitívneho myslenia a tvorivosti vrátane fantázie – „najväčších hodnôt, aké človek nachádza v poézii a cez poéziu v sebe samom“.

Aspoň v maximálnej skratke sa zmienime tiež o Marenčinovej výtvarnej činnosti, presnejšie jeho kolážach. Blízky priateľ a najväčší znalec témy, už spomenutý Juraj Mojžiš, v tejto súvislosti píše: „Do krajiny znakov Marenčinových koláží možno vstúpiť viacerými vchodmi, ale všetkým by mal byť spoločný vzťah medzi textom a obrazom. Veď obrazovú abecedu svojej literárnej i výtvarnej činnosti od začiatku vytváral v jednote i napätí, ktoré spolu určovali jej ráz. Rozoznatelné sú predovšetkým v tematickej zovretosti i významovej konštruovanosti, v toku jeho celého diela. Asi sa oplatí sledovať ho ako rešpektovanú rieku, ktorá sa v istej chvíli razom stratila z povrchu spoločenského poznania i uznania, ale o to významnejšie fungovala ako spodný prúd v nových väzbách.“

Ešte veľmi dlho by sme mohli hovoriť o mužovi mnohých tvárí, ktorý pracoval naprieč odvetviami, žánrami a etapami. Hoci bol nesmierne činorodou osobnosťou, vedel potlačiť svoje ego tvorcu, aby mali priestor iní. Duch doby, hlavne ten politický, mal k nemu vždy blízko. Napriek tomu dokázal Albert Marenčin zásadným spôsobom ovplyvniť vývoj kultúry a umenia na Slovensku.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- HVIŠČ, Jozef. 1991. *Biele miesta v slovenskej literatúre*. 1991. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991. s. 104 – 106.
- MARENČIN, Albert. 2012. *Čo nevošlo do dejín*. Bratislava : Marenčin PT 2012. 272 s.
- MIKULA, Valér a kolektív. 2005. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV 2005, s. 362 – 363.
- MOJŽIŠ, Juraj – MARENČIN, Albert. 2018. *Horká chuť storočia*. Bratislava : Marenčin PT 2018. 224 s.